

Irak örneği doğrultusunda, etnik ve dinsel yapısıyla

ABD'nin hedefindeki İran

Yrd. Doç. Dr. Hakkı UYAR

DEÜ Fen-Edebiyat Fakóltesi

Tarih Bölümü

1990'lı yıllardan beri gündemde olan Küreselleşme sürecinin ve Batılı devletlerin emperyalist politikalarının etkisiyle, Batı dışı toplumlarda etnik kimliklere ilişkin sorunların daha yoğun olarak ortaya çıktığı görülüyor. Batı (özellikle ABD ve İngiltere), etnik kimliklerin çatışmasını tetikleyerek ve bunu kullanarak; teröristlerle savaş, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme ve diktatörlere karşı demokrasi getirmek gibi bahanelerle müdahalelerde bulunuyor. Bunun ilk örneği Irak'ta verildi ve İran'da devam edecek gibi görünüyor. Bugün gelinen noktada, Irak'taki etnik farklılıklar o kadar ön plana çıkarıldı ve o kadar etnik düşmanlıklar kışkırtıldı ki, artık bu kimliklerin bir arada yaşaması mümkün görülüyor. Ulusal kimliklerin gelişmemiş olması, etnik kimliklerin kışkırtılarak devletlerin parçalanmasını kolaylaştırıyor. Oluşmamış ulusal kimliklere dayanan devletlerin etnik kışkırtmalarla kolayca ufalanması, parçalanması; bu topraklarda emperyalist emeller besleyen ölkelerin kendi ayakları üzerinde duramayan küçük etnik devletçikler yaratmaları ihtimalini gündeme getiriyor. Irak'ta işlediği görölen bu tezgâh, acaba İran'da da işleyecek mi?

İran, köklü tarihi, eski uygarlıklara kaynaklık edişi ve devlet geleneği itibarıyla Irak'tan çok farklı olmakla beraber; bugün, demokratik olmayan bir rejimle yönetilmektedir ve birleştirici üst kimliği Şiilik olan bir ölkedir. Şiiliğin birleştiriciliğine rağmen, pek çok etnik kimlik bulunuyor ve bunlar varlığını sürdürüyor.

"İranlılar, tarihleriyle, kültürleriyle, büyük gurur duyan bir millet.

Bir sorun, neler icat etmemişler ki!

İlk posta sistemini, polo oyununu, insan haklarını, takvimi, şarabı, dikiş ipliğini, gemileri, parfümü ilk İranlıların bulduğunu söyleyeceklerdir.

En iyi halının, havyarın, fıstığın, narın, ve minyatür resimlerin de İran'da üretildiğini iddia ederler.

Bir iddiadan öte, İranlılar bunu asla tartışılmaz bir gerçek gibi size söylerler. Şayet aksini söyleyin, şaşkınlık içinde suratınıza bakacaklardır"(1).

NÜFUSUN ANALİZİ

Nüfusu Türkiye kadar, topraklarının genişliği ise Türkiye'nin iki katı kadar olan İran'ın nüfusunun yüzde 51'nin Acem, yüzde 49'unun diğer etnik gruplardan oluştuğu CIA'nın hazırladığı bir raporda belirtiliyor. Mısır'da yayınlanan el Watan el-Arabi Dergisi, 25 Kasım 2005 tarihli sayısında bu rapordan yararlanarak İran'ın 28 eyaletinin etnik yapısı veriliyor(2):

**Fars yüzde 51, Azeriler (çoğunluğu Doğu ve Batı Azerbaycan eyaletlerinde) yüzde 24,

**Jilaki ve Mazenderiler yüzde 8,

****Kürtler yüzde 7,**

****Araplar yüzde 3,**

****Lorlar yüzde 2,**

****Bloşlar yüzde 2,**

****Türkmenler yüzde 2,**

****Diğerleri yüzde 1.**

****İran'da bulunan dinler:**

****Şii Müslümanlar yüzde 89,**

****Sünni Müslümanlar yüzde 9,**

****Zerdüş, Yahudi, Hristiyan ve Bahailer yüzde 2.**

İran'da konuşulan diller:

****Farsça konuşanlar yüzde 58,**

****Türkçe konuşanlar yüzde 26,**

****Kürtçe konuşanlar yüzde 9,**

****Lorca konuşanlar yüzde 2,**

****Bloşca konuşanlar yüzde 1,**

****Arapça konuşanlar yüzde 1,**

****Diğer dilleri konuşanlar yüzde 3.**

ABD ve İngiltere'nin İran'ın nükleer bir güç olmasını önlemeye yönelik çabalarında bu etnik grupların kullanılması muhtemeldir. İran'a yönelik bir saldırı olasılıkları her geçen gün artarken, artık, bunun ne şekilde olacağı daha yoğun olarak tartışılacaktır. Bu durumda, İran'daki etnik grupların kilit bir rol oynayacağı açıktır. Nitekim, geçtiğimiz günlerde ABD'nin İran'daki iki etnik gruba yönelik televizyon yayınlarına başlaması bunun işareti sayılmalıdır.

ETNİK GRUPLARA PROPAGANDA

İran'daki etnik grupların farklılıklarının ön plana çıkarılması ve rejim muhalifi etnik kimliklerin kışkırtılmasının Irak'ta olduğu gibi İran'da da görüleceği anlaşılıyor. Bu konuda ilk atılan adımlardan biri ABD'nin bölgedeki doğal müttefiki durumuna gelen Kürtlere yönelik kurulan Tışk (Kıvılcım) TV'dir. Bir diğeri de İran'ın Kürtleri olması beklenen ve kendilerinden çok şey umulan Azerilere yönelik Gün-Az (Güney Azerbaycan) TV'dir. Cumhuriyet Gazetesi, 3 Nisan 2006 tarihinde bu durumu manşetine taşıyarak, "ABD, rejimle mücadele için Azeri ve Kürtlere yönelik televizyon yayını başlatıyor" şeklinde verdi. Söz konusu haberde, "İran'ın nükleer dosyasını gerekçe gösterip Cumhur-başkanı Mahmud Ahmedinecad yönetimini etkisizleştirmeyi planlayan Washington, Irak'ta Saddam Hüseyin için gündeme getirilen yöntemleri İran'da da kullanmaya başladı. ABD, İran'daki Azeri azınlığa yönelik "Gün-Az TV" ve Kürt azınlığa yönelik "Tışk TV"yi yayına soktu. ABD, "etnik muhalefetin gücünü arttırmak ve merkezi Tahran yönetimini etkisizleştirmeyi" hedefliyor" denildi.

İran ile ABD arasındaki gerginliklerin artması üzerine Irak'taki CIA görevlileri -Talabani liderliğindeki Irak Kürdistan Yurtsever Birliği ile (IKYB) yakın ilişki içinde bulunan- İran Kürdistanı Demokrat Partisi'nin (İKDP) Süleymaniye'deki üst düzey yöneticileri ve PKK ile görüştü. İran rejimine muhalif hareketin, İran'daki bütün Kürt grupları içine alması kararlaştırıldı. Bundan bir ay önce de, Kürtçe "Kıvılcım" anlamına gelen ve ABD'den Tahran yönetimine muhalif yayın yapan "Tişk TV" kuruldu.

İran'ın kuzeyine atfen kurulan "Güney Azerbaycan Televizyonu", "Gün-Az TV" de iki ay önce yayına başladı. Bu kanalın uydu aracılığı ile Türkiye'den de izlenebildiği, Tişk TV gibi bu televizyon kanalının da ABD tarafından finanse edildiği belirtiliyor. Her iki televizyon kanalı İran yönetimine yönelik sert muhalefetiyle dikkat çekiyor(3).

Gelişmeler, -Ergin Yıldızoğlu'nun da vurguladığı gibi(4) - "İran'ın Iraklaştırılması" sürecinin başlatıldığını gösteriyor. Bunun başarılı olup olmayacağını zaman gösterecek.

American Enterprise Institute'nün İran halklarının homojen değil, çeşitli ve farklı olduğunu kanıtlamak için Washington'da düzenlendiği konferansa katılan İKDP temsilcisi Murtaza İsfandiyari, "İran rejiminin inkar ettiği çeşitli etnik gruplara mensup halkı, tek İran çatısı altında eşit bir şekilde toplayan federal bir yönetimin kurulmasını umduklarını" söyledi. İsfandiyari, 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra Humeyni'nin "küçük şeytan" olarak nitelediği Kürtlere karşı savaş ilan ettiğini anımsattı ve Kürtlere yönelik ayrımcı politikaların sürdüğünü belirtti.

Kuzey Amerika'da Azeri derneklerin temsilcisi Rahim Şahbazi de AEI'nın düzenlediği konferansta, 80 yıllık İran rejimi süresince İran'daki etnik grupların, Fars kültürü içerisinde eritilmeleri için sistematik bir asimilasyona uğradıklarını, İran okullarında Farsça konuşmayan Azeri Türklerin dövüldükleri veya cezalandırıldıklarını ileri sürdü. Ayetullah Humeyni'nin bir Azeri Türk olmasına rağmen, son 20 yıldır İran rejiminin etnik temizlik kampanyalarına başvurduğunu belirtti. Tebriz'deki Azeri Türklerin, İran'ın diğer etnik ve dini gruplarıyla barış içinde bir arada yaşadığını vurguladı. Azeri Türklerin, Türkiye'deki modern yönetimi izlemek için Türk televizyon kanallarına yöneldiğini, Fars dilinin ve kültürünün dayatılmasına rağmen Farslılara değil, 80 yıldır uygulanan şovenist politikalara karşı olduğunu dile getiren Şahbazi, "İran'ın komşuları Irak ve Afganistan gibi ülkelerdeki federal sistemin herkese, dini ve etnik farklılıklarına bakmaksızın, eşit fırsat ve özgürlük sağladığını kanıtladığına işaret etti"(5).

Şahbazi'nin söylediklerinden İran'ın Iraklaştırılmasına ne kadar sıcak baktığı açıkça görülüyor. Nitekim, geçtiğimiz günlerde İran'ın Ankara Büyükelçisi Firuz Devletabadi, ABD'nin bölgede etnik devletler kurmayı amaçladığına dikkat çekti (6).

ETNİK OLMAYAN MUHALEFET

ABD, İran'a karşı etnik anlamda muhalefet yürütmeyen diğer muhalifleri de desteklemeyi sürdürüyor. Bunlar arasında Halkın Mücahitleri önemli bir yer teşkil ediyor. Örgüt, 1970'li yıllarda Şah Rıza Pehlevi'ye karşı silahlı direniş yürütmüştü. Şah'ın devrilmesiyle sonuçlanan 1979 İran İslam Devrimi'nde yer alan örgüt, sol eğilimli olması nedeniyle İslamcı yönetim tarafından dışlandı ve üyeleri ülkeyi terk etmeye zorlandı. Önce Fransa'da ve daha sonra Irak'ta bulunan örgüt, 1993 yılında kurulan ve İranlı rejim muhaliflerini tek bir çatı altında toplayan İran Direnişi İçin Ulusal Konsey adlı gruba katıldı. 1997 yılında ABD ve 2000 yılında da AB, örgütü, terör örgütü olarak tanımladı(7). Temmuz 2004 tarihinde Amerikan yönetimi, Halkın Mücahitleri Örgütü'nün Irak'ta sürgünde bulunan 4000 üyesine özel statü vererek koruma altına aldığını açıkladı. Irak'ın işgali sonrasında silahsızlandırılan bu kişiler 2003 yılının Haziran ayından bu yana ülkenin kuzeydoğusundaki Eşref adlı kampta tutuluyor(8).

'İRANLILIK KİMİĞİ'NİN KRİZİ

İran'da yaşanan kriz, sadece ABD-İran çatışmasına, Reformcu-Muhafazakar ayrışmasına ya da İslam Cumhuriyeti'nin meşruiyet krizine indirgenemez. Bugünkü İran'da İranlılık kimliği de ciddi bir kriz içerisinde bulunuyor. İran İslam Cumhuriyeti'nin çöküş gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalması durumunda, İranlılık kimliğinin ciddi bir biçimde değişmesi ihtimal dahilindedir.

İran 1979'dan sonra ciddi bir nüfus artışı ile karşılaşmış ve 24 yıl içerisinde İran nüfusu iki kat artmıştır. Ekonomik alanda da başarısız olan İran'da bu durum, kitlesel yoksullaşmaya neden oldu. Sonuçta, büyük oranda işsiz genç bir nüfus olgusu ortaya çıktı.

İran'da yaşanan toplumsal sorunlar İranlılık kimliğinin sorgulanmasına yol açıyor. Bu sürecin doğal sonucu olarak İslamcı grupların meşruiyeti erozyona uğradı. Ayrıca, sol gruplar da etkinliklerini kaybettiler. Söz konusu siyasal ortamda "etnik milliyetçilik" güç kazanmaya başladı(9).

İRAN'DA ETNİK SORUNLAR

İran ve İran basını, etnik sorunlarının olmadığını ileri sürmektedir. Örneğin 18 Ağustos 2004 tarihli Tahran Times gazetesinde Hassan Hanizadeh şunları söylüyor:

"Benzer demografik yapıya sahip İran ve Suriye dahil Irak'ın hiçbir komşusu, Kuzey Irak konusunda Türkiye kadar endişeli değil. Örneğin, İran'da etnik azınlıklar arasında neredeyse hiç bir gerilim yok ve İslam Cumhuriyeti'nin anayasasına göre, tüm İranlılar eşit haklara sahip ve etnik asıllarına göre değil, yaptıkları eylemlere göre yargılanıyorlar.

İran'ın kuzey, güney ve doğu sınırında yaşayan insanların, bu ülkeden bağımsız bir gelecek arayışları da yok. Kendileri, diğer İranlı vatandaşlarla bir kader ortaklığı etmişler ki bu da, İran ulusunun İslami-ulusal birliğinin en güzel ve kalıcı niteliği"(10).

Ancak yaşanan süreç bunun hiç de öyle olmadığını gösteriyor. Nisan 2005 tarihinde İran, Ahvaz'da yaşanan olaylar nedeniyle El-Cezire televizyonunun ülkedeki bürosunu kapattı. İran'ın Ahvaz kentindeki olaylar, bölgedeki etnik yapının değiştirileceği yönünde bir bildirin (İranlı yetkililerin belirttiğine göre İran cumhurbaşkanı eski özel kalem müdürü tarafından yazıldığı iddia edilen ve Huzistan'da nüfus yapısının değiştirilmesi tavsiye edilen sahte bir mektubun) elden ele dolaşmasıyla başladı. Yetkililerin, böyle bir belgenin sahte olduğunu açıklamalarına rağmen, bazı banka şubeleri ve polis karakolu ateşe verildi. Yetkililer, olayların kontrol altına alındığını belirtse de bölgedeki Araplarla güvenlik güçleri arasındaki çatışmaların yer yer devam ettiği ileri sürüldü. Olaylar sırasında 3 kişinin öldüğü, yaklaşık 250 kişinin gözaltına alındığı belirtildi. İran istihbarat bakanı, hafta sonu yaşanan olaylardan ülkedeki İslami yönetimi devirmeye çalışan dış güçler ile televizyon kanallarını sorumlu tuttu. İranlı yetkililere göre El-Cezire, Ahvaz'da halkın çoğunluğunun federal bir yönetimin kurulmasını istediğini iddia etti; sahte bir mektup konusundan yararlanarak bu kentteki huzursuzlukların etnik ayrımlar ve Huzistan eyaletinde Arapça konuşan İranlılara yönelik ayrımcı politikalarından kaynaklandığını savundu(11).

İRAN AZERİLERİ

Güney Azerbaycan Milli Uyanış Hareketi'nin (GAMOH-Güney Azerbaycan Milli Oyanış Harekatı) Bakü Temsilcisi Hüseyin Türkeli, Eylül 2004 tarihinde yaptığı bir açıklamada, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Armitage'in İran'ın etnik yapısında "farsların etnik azlık" ve Azerilerin ise İran'ın "aparıcı etnosu" olduğunu söylemesini kendilerinin yoğun çabalarının bir sonucu olduğunu ileri sürerek, "Azerbaycan milli hareketi İran'da en geniş miyvaslı ve en büyük harekattı. Bunu artık Amerika da, Çin de, Rusya da bilir. Bunu dünyaya duyurmuşuq" dedi(12). R. Armitage'in sözlerinin ardından çeşitli Azeri yayın organlarında İran Azerilerinin hakları meselesi gündeme geldi: "Güneyin qurtuluşu uzaqda deyil"(13), "İran'da hakimiyet Azerbaycanlılara verilecek?"(14), "ABŞ (ABD) İran müxalifetini maliyyeleşdirecek"(15).

GOMAH lideri Dr. Mahmudeli Çöhreçanlı'nın yaptığı açıklamalar da yukarıdaki gelişmelerle örtüşmektedir: "İrandağı milli azadlıq hareketinin üzvleri bu ölkenin parçalanmasını istemirler. 35 milyon Azerbaycan türkü sadece, öz milli haqları uğrunda mübarize aparır. Ancaq eger, haqlarımız demokratik yollarla verilmezse, tezlikle İranda çox qan axa bieler". ABD ve Türkiye'de görüşmelerde bulunan Çöhreçanlı, ABD'li yetkililere sorunlarını anlattıklarını ve yakın bir gelecekte İran'daki etnik gruplar arasında yakınlaşmaların ortaya çıkabileceğini, Tahran'daki rejime son verileceğini ileri sürdü: "Bu zoraki rejim yerini çağdaş ve tam federal bir

hakimiyete verecek. Güney Azerbaycana gelince, biz öz geleceymizi elde etmek için 98 ildir ki, mücadeleye çıkarırız. Bu yolda 100 binlerle şehid de vereceyik. Avrupa ve ABŞ'ın (ABD) İrana müdahalesinden sonrasa qarışidaki aylarda bu ölkede çok büyük ve geniş savaşlar ola biler. Qan axa biler. Belki de Balkanlara benzer bir veziyyet ortaya çıxar. Biz bunu qabaqlamalayıq"(16).

Gilles Riaux (Fransız Anadolu Araştırmaları Merkezi-İstanbul) İnan Azerilerinin siyasi düşüncelerini hakkında şunları söylüyor: "Güney Azerbaycan Türklerinin siyasi baxışlarına geldikde, üç cereyan özünü hiss etdirir. Onlardan birinciler - etnik-medeni hüquqları teleb edenlerdir. Bunlar sayca çoxdurlar ve indiki dini hükümete müxalifetde dayanırlar. İkinçiler - İnanın Azerbaycanlılar yaşayan bezi bölgelerine İnan çerçivesinde muxtariyyet teleb edenlerdir. Üçüncüler - Güney Azerbaycanın istiqlalını isteyenlerdir ki, beleleri çox azdır"(17).

SONUÇ

Financial Times gazetesi 24 Şubat 2006 tarihli sayısında, Amerikan ordusundan istihbaratçıların, İnan'daki etnik azınlıklar ve bunların Tahran hükümeti ile ilişkileri konusunda bilgi toplamaya başladıklarını duyuruyor. Gazeteye göre, yanıtı aranan soru son derece can alıcı: "İnan'daki mezhep ayrılıklarının da, Irak'takine benzer bir şiddet dalgası yaratıp yaratmayacağı". Konunun uzmanları "İnan'daki ulusal kimliğin Irak'takinden çok daha güçlü olduğunda birleşiyor." Ancak yine uzmanlara göre İnan, "komşusundan çok daha karmaşık bir etnik yapıya sahip"(18).

Dipnotlar

(1) http://www.bbc.co.uk/turkish/fooc/story/2005/09/050930_fooc_iran.shtml

(2) "İnan'da Etnik Grup Patlaması Olur mu?", el Watan el-Arabi, 25 Kasım 2005 aktaran Radikal, 4 Aralık 2005. İnan'ın etnik yapısı için ayrıca bkz. Rafael Blaga, İnan Halkları El Kitabı, 1997; www.stanford.edu/group/psa/events/2004-05/ipap/life.pdf; İsun Quar, "Yakın ve Uzak Ülke: İnan I", www.cemaat.com/?q=node/1064/print; www.cemaat.com/?q=node/1064

(3) Bahadır Selim Dilek, "ABD, rejimle mücadele için azınlıklara yönelik televizyon yayını başlatıyor: İnan kısaçta", Cumhuriyet, 3 Nisan 2006.

(4) Ergin Yıldızoğlu, "Dünya Ekonomisine Bakış: İnan, 'Iraklaşırsa' ", Cumhuriyet, 3 Nisan 2006.

(5) "İnan'da Etnik Grup Patlaması Olur mu?", el Watan el-Arabi, 25 Kasım 2005 aktaran Radikal, 4 Aralık 2005.

İnan Azerileri hakkında bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Azerbaijani_people

(6) Fikret Bila, "İnan Elçisi Devletabadi: ABD Etnik Devletler Peşinde", Milliyet, 4 Nisan 2006.

(7) http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/07/040727_halkinmucahitleri.shtml

(8) http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/07/040727_iran_militants.shtml

(9) Arif Keskin, "Güney Azerbaycan Milli-Demokratik Hareketi Yol Ayrımında", <http://tribun.com/1000/1011.htm>, Arif Keskin, "Güney Az_rbaycan v_ iranlilik kimliyi böhrani", www.3-cusektor.org/n4/n4_arif.htm

(10) <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/2004/08/19x08x04.HTM>

(11) "Elcezire televizyonunun İnan'daki bürosunun faaliyetlerinin durdurulması", <http://turkish.irib.ir/siasi/nisan/19nisan.htm>; <http://www.haberx.com/n/185941/iranda-etnik-catismalar-artiyor.htm> (16 Nisan 2005).

Bu bölgedeki Araplar hakkında bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Arabs_of_Khuzestan

(12)

http://www.gamoh.org/headlines.php?subaction=showfull&id=1094697119&archive=&cnshow=headlines&start_from=&ucat=& (09.09.2004).

(13) <http://olaylar.net/view.php?d=11352>

(14) <http://olaylar.net/view.php?d=11575>

(15) <http://www.express.com.az/second.asp?id=12313>

(16) <http://www.express.com.az/second.asp?id=11530>

Çöhr_qanlı'nın diqqat çəkdiği bir başqa nokta da şudur: "Yst_lik, İran _fqanıstan v_ İraq deyil. Buradakı etnik qruplar da dig_r ölk_lrd_n f_rqlidir. Bundan başqa, 35 milyon güneylinin 3 milyondan artığı professor v_ t_hsilli insanlardır".

(17) <http://www.ayna.az/new/ayna/arcview.php?dayar=31&month=5&year=2005&category=3>

(18) http://www.bbc.co.uk/turkish/pressreview/story/2006/02/060224_pressreview.shtml

İran'ın dini lideri Hamaney, toplantı halinde...

Ulke Bilgileri

Nüfus:	70 milyon 700 bin (BM 2005)
Başkent:	Tahran
Yüzölçümü:	1,65 milyon km2
En yaygın dil:	Farsça
En yaygın din:	İslam
Ortalama ömür:	Erkeklerde 69, kadınlarda 72 yıl (BM)
Para birimi:	10 İran riyali= 1 toman
Başlıca ihraç ürünleri:	Petrol ve petrol ürünleri, halıcılık, tarım ürünleri
Ortalama yıllık gelir:	2.300 \$ (Dünya Bankası, 2005)
İnternet uzantısı:	.ir
Telefon kodu:	+98

- 1- Tahran
- 2- Kum
- 3- Merkezi
- 4- Kazvin
- 5- Gilan
- 6- Erdebil
- 7- Zencan
- 8- Doğu Azerbaycan
- 9- Batı Azerbaycan
- 10- Kürdistan
- 11- Hemedan
- 12- Kermanşah
- 13- İlam
- 14- Lorestan
- 15- Huzistan
- 16- Çaharmahal ve Bahtiyari
- 17- Kohkiluye ve Buyer Ahmed
- 18- Bu-şehr
- 19- Fars
- 20- Hürmüzgan
- 21- Sistan ve Belucistan
- 22- Kerman
- 23- Yezd
- 24- İsfahan
- 25- Semnan
- 26- Mazenderan
- 27- Gülistan
- 28- Kuzey Horasan
- 29- Razavi Horasan
- 30- Güney Horasan